

Miljenko Pandžić

Hrvatski državni arhiv
Marulićev trg 21
Zagreb

**POVODOM 100. OBLJETNICE IZLAŽENJA VIESTNIKA
KR. HRV. SLAV. DALM. ZEMALJSKOG ARKIVA
(1899–1999)**

UDK 930.25(497.5)(091)
070.48:930.25](497.5)

Stručni članak

*Ovim radom autor želi pokazati kakav je bio položaj Zemaljskog arhiva Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije – središnje arhivske ustanove onoga vremena, kao i njegovo značenje za hrvatsku kulturu i znanost, posebice za arhivstvo toga vremena. Vezano uz to, obrazlaže i značenje pojave prvoga arhivističkog časopisa u Hrvatskoj, što ga je Zemaljski arhiv počeo izdavati 1899. godine pod nazivom *Viestnik Kr. hrv. slav. dalm. Zemaljskog arkiva*.*

Časopis je doduše bio više povijesnog usmjerenja negoli arhivističkog, objavljivao je arhivsko gradivo te donosio vijesti i pregled stručne povijesne literature, ali je svakako i unaprijedio tadašnju arhivsku praksu svojim redovitim izlaženjem, kao i razmjenom publikacija s drugim arhivskim i srodnim ustanovama u Europi i svijetu.

Danas, povodom 100. obljetnice izlaženja našeg najstarijeg časopisa, službenog glasila tadašnjeg Kr. hrv. slav. dalm. Zemaljskog arkiva, njegovog VIESTNIKA (njem. *Berichte...*) – valja nam se zamisliti što je tada, godine 1899. ovaj *Viestnik* značio hrvatskoj kulturi i znanosti, prije svega ondašnjoj *arkivalnoj* znanosti ili, kako bismo danas rekli, tadašnjoj arhivskoj teoriji i praksi i arhivskoj službi u Kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji.

Nakon donošenja prvog Zakona o Zemaljskom arhivu 1870. godine i "arhivske afere" iz 1885. godine, u doba bana Khuena-Héderváryja, prigodom odnošenja ve-

oma vrijednih "Komorskih" arhivskih dokumenata, pa i cijelih crkvenih srednjovjekovnih fondova u Mađarski državni arhiv u Budimpešti – imenovan je 1892. dr. Ivan Bojničić Kninski na mjesto ravnatelja Zemaljskog arkiva u Zagrebu, dvije godine nakon smrti ranijeg ravnatelja Josipa Miškatovića.

Prema zakonskom članku VII. od 12. rujna 1870, "U Zemaljski arhiv pohranjuju se **svi spisi**, koji se odnose na p o v i j e s t i j a v n u u p r a v u zemlje (ist. M.P.), a naročito saborski spisi." U nastavku toga akta navode se i svi djelatnici Arkiva, u to vrijeme ukupno 4 (četiri) osobe: "Na čelu arkiva stoji zemaljski arkivar, a njemu je podijeljen pristav, pisar i podvornik. Vrhovni nadzor nad arhivom vrši ban hrvatski".¹

Kasnije, godine 1898. I. Bojničić predlaže novu "Osnovu zakona o preustroju arhiva kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije", gdje u part. 4 predlaže sljedeće:

"Ravnatelju arkiva dodieljen je pristav arkiva, (nadalje), ammanuensis (archivalni vježbenik) i podvornik. Prema potrebi može se arhivu dodieljiti jedan ili više privremenih pisara...".²

U daljnjem tekstu opširno se za njih obrazlažu potrebne stručne kvalifikacije i stručni i znanstveni radovi, a vidljivo je da je tada arhiv imao prema zakonu iz 1894. samo ravnatelja, pristava i pisara, te podvornika, ali ne i "archivalnoga vježbenika".

Bojničić je tražio visoko obrazovanje za zemaljskog arkivara:

"Od zem. arkivara traži se osim svršenih sveučilišnih nauka, te opće svijetske izobraženosti još i posebno strukovno znanje. On mora biti ne samo pravnik, već i odličan historičar. On mora biti potpuno vješt latinskomu, grčkomu i staroslavenskomu jeziku, nadalje i važnijim modernim jezicima. On mora biti temeljiti poznavao pravne, političke i kulturne povijesti Ugarske, Hrvatske i susjednih zemalja, a i svjetske povijesti. On mora biti potpuno verziran u latinskoj paleografiji i diplomatiji, u staroslavenskoj paleografiji i u heraldici, sfragistici, genealogiji i.t.d. On mora konačno njemu povjereno historičko blago i knježno obradjivati.

Opravdano je dakle, da se položaj zem. arkivara obezbijedi te da mu se u zemaljskoj hijerarhiji dade dolično mjesto, odgovarajuće važnosti njemu povjerenoga zavoda. Mora se to tim više učiniti, jer ne ima dvojbe zemaljski arkivar treba također da reprezentira u javnosti, naročito prema vanjskom svijetu, s kojim dolazi u doticaj, bilo kad strani učenjaci potraže naš arhiv, bilo kad naš arkivar ide na druge toj struci odgovarajuće zavode."

¹ E. Laszowski, *Kr. hrvat.-slavon.-dalmat. zemaljski arhiv. I. Povijest i razvoj kr. zem. arkiva*, *Viestnik kr. zem. arkiva*, I, 1, Zagreb 1899, str. 11.

² HDA, PRZV, sv. 1–4, br. 998 Pr./1905, prilog 5210 Pr./1898, i 595 Pr./1898.

Iste godine kada je imenovan ravnateljem (1892), I. Bojničić ovim riječima slika vanjski izgled prostorija zemaljskog kr. arkiva na Markovu trgu:

"Ravnateljstvo Kr. ovoga zemaljskoga arkiva prisiljeno je i opet obratiti se na Visoku Vladu poradi potreba Kr. ovog arkiva. Već same prostorije ne odgovaraju svrsi arkiva... kako bi se dolikovalo mjestu gdje se čuvaju pismeni spomenici slav-
nih vjekova... privilegija Kraljevine Hrvatske... i slav-
nih obitelji naše domovine. Svaki stranac čim stupi u hodnik arkiva čudi se i snebiva s utiska, što ga u njem čine
prostorije arkiva – kad vidi, da na hodniku koji je vlažan raste mašina (mahovina?), a stupivši u pisarnu arkiva vidi otrcane zidove, trul pod, nekoliko starih pobliđenih
slika, prozore bez zastora i bez vanjskih krila... To je vjeran opis, kako siromačko
izgleda naš zemaljski arkiv – prem bi morao odavna već biti uređen po modernih
zahtjevih, kako to zahtjeva znanost i današnja svrha arkiva."³

Ipak, tada i u takvim uvjetima, Ivan Bojničić i njegov pristav, već tada zaslužni Emil Laszowski, pokreću i novi časopis – *Viestnik Zemaljskog arkiva*.

U svojem dopisu "Visokom Predsjedničtvu kr. hrv. slav. dalma. zem. vlade" od 4. listopada 1898, Ivan pl. Bojničić razložio je na 3 stranice svoj prijedlog da se pristupi objavljivanju *Viestnika kr. hrv. slav. dalm. zem. arkiva*, koji bi godišnje izlazio u "četvrtgodišnjim snopićima... . Svaki snopić obsezao bi 2–4 tiskana arka".

Potrebu izlaženja takvoga časopisa Bojničić živo obrazlaže time, da "službeno poslovanje u kr. zem. arhivu nije samo mehanička radnja, koja se odnosi na suhoparno uređivanje arkivalija, već je ono **upravo znanstveno**." (ist. M. P.)

Bojničić u cijelom ovom tekstu nekoliko puta ističe znanstvenost rada u arhivima i to upravo – u drugim tekstovima – kao rad na "arkivalnoj znanosti".

Sav "arkivalni posao" možda bi se najkraće mogao opisati upravo kao:

- a) "Uređivanje arkivalija", odnosno sređivanje, najčešće u jednostavne kronološke serije ili, ukoliko se radi o relativno najnovijem gradivu, koje je sređivano po broju urudžbenih zapisnika.
- b) Koliko se posredno može razabrati, relativno dosta poslova je obavljeno upravo na poslovima osnovne zaštite gradiva, arkivalija pojedinih obitelji, plemićkih i drugih, ali i upravnih, sudskih, vojnih i drugih oblasti, tj. različitih ureda, koji arhivima u to vrijeme uredno predaju svoje starije gradivo, dakle arhivsko gradivo.
- c) Nadalje, rad arhiva sastoji se u izradi brojnih sadržaja, regesta dokumenata, kako to u jednom drugom dopisu također piše I. Bojničić. Tu spada i izrada brojnih elenka, popisa arhivskoga gradiva.

³ HDA, Pismohrana, br. 25/1892, od 9.V.1892.

d) Daljnja zadaća Arhiva sastoji se od 1898. godine i dalje u izdavanju ovoga novoga "arkivalnog" časopisa – *Viestnika*. Urednik Ivan Bojničić u prvom broju *Viestnika*, u uvodu pod naslovom "Naša zadaća", opisuje ovako ovu zadaću:

"Našom zadaćom smatramo:

1. Opisati organizaciju i upravu zem. arkiva i ostalih javnih i privatnih arkiva naše zemlje; razpravljati njihovu povjest i životopise zaslužnih arkivara; izvješćivati o tečaju važnijih radnja po arhivima. Razpravljati ćemo nadalje pitanja o ustrojstvu arkivâ u obće, o njihovom nutarnjem uredjenju i njihovoj porabi, o njihovoj zadaći naprama zemaljskoj upravi i sadašnjemu stanju historičke znanosti, o uredjenju arkivalnih prostorija, o prenešenju starijih spisa iz uredskih registratura u zem. arkiv, o tjesnijem spojenju crkvenih, županijskih, občinskih, društvenih i obiteljskih arkiva sa zem. arkivom. U obće biti će naš list otvoren željama i tegobama historičara, činovnika, svećenika i odvjetnika, koje se želje i tegobe mogu poroditi u pogledu arkivalnih zadaća sa gledišta upravnog, pravničkog, historičkog i statističkog.
2. Nadalje uputiti ćemo občinstvo u sadržaj naših arkiva, priobćivati ćemo kratke ali jezgrovite izvadke iz repertorija i regesta, opise važnijih listina, rukopisa, zemljovida, slika itd. Kod toga ne ćemo samo uvažiti zemaljski arkiv i javne arkive, već i manje po zemlji raztrešene, a i vanjske arkive, u koliko se njihov sadržaj odnosi na povjest Hrvatâ i ostalih južnih Slavena.
3. Ovamo spada i znanstveno tumačenje arkivalija, dakle čitavo obsežno i zanimivo polje paleografije i diplomatike. Pripada takodjer i heraldika, genealogija i sfragistika, u koliko služe domaćoj povjesti.
4. Donašati ćemo veće i manje samostalne razprave historičkog sadržaja, ali samo ako se odnose na domaću povjest i to izvorne radnje. *Osobitu pažnju posvetiti ćemo povjesti domaćeg prava, zemaljske uprave i povjesti kulture južnih Slavena.*
5. Konačno donašati će *Vjestnik* zanimive manje vjesti historičkog sadržaja; recenzije domaćih historičkih djela, a i stranih, u koliko se odnose na domaću povjest; izvadke iz strane arkivalne književnosti; bibliografiju itd."

Premda Bojničić stalno ističe kako se radi o historičkom časopisu, s druge strane je svjestan svih zadaća Zemaljskog Arhiva te posebno naglašava arkivalne zadaće.

Nekoliko godina kasnije, tj. godine 1909, Bojničić daje prijedlog Predsjedništvu Zemaljske vlade da se promijeni naslov časopisa, pa da glavni naslov bude *Historijska smotra*, s podnaslovom *Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zem. arkiva*.

Bojničić to obrazlaže ovako:

"Dosadašnji naslov 'Vjesnik kr. hrv.-slav.-dalm. zem. arkiva' ne odgovara niti programu ovoga časopisa, kako je bio sporazumno sa visokom vladom priopćen u

svesci I. godišta I. god. 1899., niti sadržaju do sada izašlih godišta. Po imenu 'Vjesnik' (njemački: 'Berichte') moglo bi se držati, da "Vjesnik" sadržaje liih izvješća o stanju i razvitku zemaljskoga arkiva. No tomu nije tako. Sadržaj 'Vjesnika' temelji se doduše velikom većinom na materijalu zemaljskoga arkiva, ali se u 'Vjesniku' ne priopćuje samo taj materijal, već i materijal ostalih domaćih i stranih arkiva, u koliko se tiču naše povjesti. Nadalje priopćuje i historijske rasprave. 'Vjesnik' je dakle u istinu historijska smotra, i to jedina, koja izlazi na slavenskom jugu. Kao takova ste kao si je već znamenit glas u historijskoj književnosti.

U Zagrebu izlazi organ Hrvatskoga Arheološkoga Društva pod naslovom 'Vjesnik Hrv. Arheol. Društva'. Pošto urednik ovoga časopisa nije u stanju ispunjavati ga sadržajem arheološkim, to iz nužde priopćuje takodjer strogo historijske rasprave. Iz toga nastaje nepodopština, da se vrlo često prigodom citovanja u historijskoj literaturi pomiješaju oba časopisa, a i pretplatnici te strani strukovni zavodi često miješaju oba časopisa.

Stoga smo odlučili naslov našega časopisa promijeniti ovako

HISTORIJSKA SMOTRA

V j e s n i k

kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zem. arkiva.

Godina XII.

Molimo visoki naslov, da nam blagoizvoli ovu promjenu dozvoliti."

Međutim, Predsjedništvo Zemaljske vlade nije se složilo s tim obrazloženjem, nego zahtijeva da ostane raniji naziv, naglašavajući pritom, da se taj naslov treba zadržati, budući da se radi upravo o službenom glasilu Zemaljskog arkiva.

Valja istaknuti da je "Viestnik" u to doba obavio još jednu osnovnu zadaću, a to su mnogobrojne razmjene s arhivima u Europi, ali su stečeni i pretplatnici od Tokija do SAD-a i Danske. Tako već u počecima razmjenu prihvaćaju JAZU, Arheološki muzej u Splitu, Accademia della scienze iz Torina, Academia Royales des Sciences et des Lettres iz Danske, Cincinnati Muzeum Association, Redakcija *Českeho časopisu historicekho* iz Praga, Uredništvo *Vestnika slav. starožitnosti*, Bibliothèque de l'Université iz Tokija i dr. Arhiv na taj način počinje dobivati niz novih časopisa, primjerice *Atti della Racollta* i *Memorie* Znanstvene akademije iz Torina, *Mitteilungen des Instituts für österreichisches Geschichts Forschungen*, *Commissiona des echanges internationaux* i dr. – dakle, preko 20 časopisa, što povijesnih, što arhivističkih. Kroz dugi niz godina taj se broj neprestano povećavao.

Časopis je tiskan u 500 primjeraka, dotacija Zemaljske vlade iznosila je 600 forinti, a sačuvani su i pedantno vođeni obračuni isplate autorskih honorara, primjerice Vjekoslavu Klaiću, Luki Jeliću, Ferdi Šišiću i drugima.

Na kraju valja reći da je većina arhivskih časopisa u drugim zemljama Europe također započela izlaziti u 2. polovici 19. stoljeća. Tako u Njemačkoj od 1876. izlazi poznati časopis *Archivalische Zeitschrift*, od 1868. izlazi francuski godišnjak biblioteke i arhiva *Annuaire des bibliothèques et archives*, nakon 1892. izlazi nizozemski *Nederlandsch archivenblad*, a španjolski časopis *Revista de archivos, bibliotecas y Museos* izlazi od 1871. nadalje.

U Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji u to se vrijeme može zabilježiti osim našega *Viestnika*, jedino časopis *Tabularium* u Zadru, koji je izlazio samo dvije godine početkom 20. stoljeća.

Summary

THE 100 ANNIVERSARY OF THE PUBLISHING OF THE JOURNAL OF THE ROYAL CROATIAN, SLAVONIC, DALMATIAN NATIONAL ARCHIVES (1899–1999)

In this article the author wants to explore what was the real meaning and importance of the very publishing of the first archival periodical publication – the Journal of the Royal Croatian, Slavonic, Dalmatian National Archives for Croatian culture and science and, first of all, for the archival science in those times in Croatia. The chief editor was the director of the National Archives of Croatia, Slavonia and Dalmatia, doctor of the historical auxiliary sciences, Ivan Bojničić of Knin, who has undertaken all possible administrative measures to publish this periodical. In 1870, according to the Law on Archives, there was only four persons active in the National Archives. So, publishing of this periodical was a relatively great achievement. The main concept was to publish archival documents as sources for the Croatian history, in general, then to publish inventories or reviews of the main archives in Croatia and to publish reviews of the historical and other professional literature that was published either in Croatia or abroad, mostly in Hungary, Austria, Italy or elsewhere in Europe. The National Archives and Bojničić himself succeeded in publishing regularly this Journal as the first and oldest archival periodical in Croatia, although it was much more a historical than really an archival, professional review. Indeed, Bojničić himself wanted, a few years later, to change the title of the periodical and proposed a new title, "The Historical Review", instead "The Review of the State Archives".

I. Bojničić proposed also a new Law on Archives, where he proposed that more professional individuals be active in the National Archives, and much higher criteria for the scientific education of archivists and especially of the director of the National Archives.

Nevertheless, none of these proposals have been accepted by the Government of Croatia, until World War I, and later on. Only after World War II the archival institutions raised in number and in the number of professional staff.

With publishing of this periodical the library of the Croatian State Archives got also many new publications, in exchange for this Journal. The Journal was published, from the beginning in 1899, in 500 exemplars.